

נסיבות שבהן אפשר לכפות קשר בין סבים לנכדים למרות התנגדות ההורים

עדנה כצנלסון

נמלטתי כאשר דלת אבא-אמא ננעלה בפני. היא זו שניחמה אותי בלילות, הברישה את השיער הסורר שלי בימים ושזרה בצמותי סרטים אדומים" (אייל, 2003).

סבים מהווים **מקור תמיכה משמעותי בעתות לחץ ומצוקה**. מוות במשפחה, גירושי הורים, מחלה במשפחה, מצב חירום ועוד. הם מגבים את ההורים בעת לחץ, מחליפים אותם כשאלה מתקשים לתפקד ומהווים גורם יציב בעתות משבר. מחקרים על ילדים ממשפחות חד-הוריות מצאו שילדים אלה, אם נתמכו על ידי סבים, הגיעו להישגים לימודיים גבוהים והתמידו בלימודים יותר מילדים שלא קיבלו גיבוי סבי (כצנלסון ורביב, 2009). גם מצבי מצוקה כתוצאה ממתח בין הורים לנכדים יכולים להתמתן על ידי תיווך של הסבים, בעיקר בגיל ההתבגרות, כיוון שסבים הם פחות ביקורתיים, והם מעניקים לילדים ביטחון עצמי, שהוא מרכיב קריטי בתהליך ההתפתחות.

חינוך ומשמעת. לסבים זכות לנהל עם הנכדים יחסים שאינם מבוססים על חינוך ואהבה, אלא על אהבה בעיקר. לפיכך, זכותם להקפיד פחות על חינוך ומשמעת. אופי זה של יחסים מאפשר להם להעניק לילדים סוג מעט אחר של יחסים עם מבוגר אחראי.

סבים מהווים עוד **דמויות הזדהות לילדים**. דמויות שמרחיבות את רפרטואר הדמויות המשפיעות על הילד, מקנות לו דגמים לחיקוי ולהשראה, מרחיבות את נקודת הראות שלו ומלמדות אותו לתת אמון באנשים נוספים על הוריו. באופן זה, סבים עשויים למתן טעויות של הורים על ידי איזון התנהגות מתירנית מדי או התנהגות קשוחה מדי, למשל.

העברת מורשת רב-דורית. הסבים הם בעלי ניסיון חיים רב ומצוידים בפרספקטיבה היסטורית, שבכוחה להשלים את החסר כאן ועכשיו. הם מעניקים לילד ראייה היסטורית של המשפחה ושל הלאום והתרבות. הם מספקים מידע על הרקע המשפחתי, ובכך מסייעים לנכדים בגיבוש הזהות האישית המעוגנת בהקשר

קשר סבים-נכדים הוא אחד היסודות שעליהם עומדת המשפחה, ועם זאת, בשנים האחרונות עולה מספר הסבים שמונעים מהם קשר עם נכדיהם. הזדקנות האוכלוסייה בישראל, עלייה ניכרת בשיעורי הגירושים ומרכזיות הערך של "טובת הילד", אתגרו את החברה ואת מערכת המשפט בשאלות הנוגעות לזכויות סבים לקשר עם נכדיהם כאשר ההורים מתנגדים לקשר. מעבר לשאלת קיום קשר סבים-נכדים למרות התנגדות ההורים, הנושא מתקשר לשאלות עקרוניות כגון האם יש להורים זכות אפוסטרופסות בלעדית על ילדיהם, האם בתי משפט יכולים להתערב בקשר הורים ילדים, האם רק טובת הילד היא נושא השאלה, או שגם טובת הסבים היא שאלה לגיטימית. האם אפשר לכפות על הורים שילדיהם ייפגשו עם הסבים למורת רוחם, ובאילו תנאים. בנושא מעורבים שלושה דורות: סבים, נכדים והורים. המסר שיועבר במאמר הוא שקשר עם סבים תורם תרומה משמעותית לנכדים, ושהיעדר קשר, במקרים שהוא אפשרי (סבים זמינים), מזיק בדרך כלל לנכדים. הדרך להגיע לקיום קשר במצבי קונפליקט הוא בדרך כלל טיפולי (כולל כפיית טיפול או גישור) ולא כפיית קשר באמצעים מנהליים. אם הקונפליקט מגיע בכל זאת לערכאות, מאמר זה מנסה למפות את הגורמים שבית המשפט צריך להביא בחשבון כדי לכפות טיפול או הסדרי ראייה.

חשיבות הקשר עם הסבים

סבים מעניקים לנכדים זמן פנוי וסבלנות. הסבים, הפנויים מעול גידול הילדים, ובשלים מסוימים גם מעבודה, יכולים להעניק לילדים משאב יקר ערך בחברה המודרנית - זמן איכות ללא לחץ של שעון עזר. "אני חושבת שסתתא חנה מבינה בדברים. היא היחידה במשפחה שאפשר לדבר אתה... היא טובה לא רק בבישולים..." (גלברט-אבני, 2007).

הבנה וקבלה ללא שיפוט. כיוון שסבים אינם חייבים לחנך, ובגלל ניסיון חייהם שלימד אותם סדרי עדיפויות שונים משל הצעירים, הם יכולים להיות יותר מבינים וסלחנים. אהבתם אינה מותנית בהישגים ובהצטיינות, אלא בעצם היות הילד נכדם. "אל מיטתה של סבתא

החקיקה כיום רואה בטובת הילד ערך עליון, לכן רוב פסקי הדין ינסו להעריך מהי טובת הילד כשיש ניגוד בין הורים לסבים. טובת הסבים אינה משתנה משמעותי, אלא לגבי סבים שכולים. נשאלת השאלה האם ההורים קובעים את טובת הילד, האם בית המשפט יכול לקבוע את טובתו, והאם במסגרת הגדרת טובת הילד יש מקום להתייחס גם לזכויות הילד מבחינת רצונותיו והעדפותיו.

כיום ישנה מגמה בפסיקה הישראלית שאין לתת מעמד משפטי ייחודי לסבים ולסבתות פרט לחריג מוגבל מאוד שבחקיקה. **החריג מתייחס לסבים שכולים** שרשאים לפנות לבית המשפט כדי לכפות הסדרי ראייה עם הנכדים. הסעיף הוכנס לחקיקה בשנת 1975, לאחר מלחמת יום הכיפורים, כאשר היו מקרים שבהם נוצר נתק בין האלמנות להורי החלל, והן סירבו לאפשר להורים לפגוש את הנכדים (סעיף 28 לחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופוסות, התשכ"ב-1962). הסבים מהווים

במקרה זה קשר גנטי, "קשר הדם" לבן או לבת שאינם עוד, ואמורים לייצג את החסר בפני היתום. בכל מקרה אחר החוק אינו נותן זכויות פוזיטיביות לסבים בנוגע לנכדיהם.

חובת סבים על פי החוק היא שאם ההורה מתחמק מתשלום מזונות, או אם ההורה נזקק ואינו יכול לשלם דמי מזונות, ואם הסבים בעלי יכולת כלכלית, במקרה זה הם מחויבים בתשלום מזונות מכוח דיני צדקה. חובה זו היא מאבני היסוד של הדרישה להעניק זכויות פוזיטיביות לסבים, כיוון שבנסיבות מסוימות הם חייבים במזונות נכדיהם.

בשנת 2007 הוכנס סעיף 258 כאו לתקנות סדר הדין האזרחי אשר קובע כי סבים רשאים להגיש לבית המשפט לענייני משפחה בקשה ליישוב סכסוך בינם לבין הוריו של קטין הנוגעת לקביעת דרכי הקשר בינם לבין הקטין, לשם הבטחת טובת הקטין, וכי היה ובמסגרת יישוב הסכסוך לא יגיעו ההורים והסבים להסכמה, יכולים הסבים להגיש תובענה בעניין. התקנה מאפשרת לתת לסבים לפחות זכות להציג טענותיהם בפני בית המשפט. יש לציין שמדובר בתקנה ולא בחקיקה ראשית, ושעדיין אין מספיק ניסיון משפטי לגבי הפעלת תקנה זו.

ארגונים המייצגים סבים שלא מאפשרים להם לפגוש את

משפחתי רחב, שכן יש להם תפקיד משמעותי ב"דוריות" (Generativity).

• **פיצוי.** הסבים מפצים ילדים שהוריהם לא מסוגלים להעניק להם את צורכיהם. לעתים, עקב מצוקה גופנית, נפשית או כלכלית, הורים מתקשים לספק את הצרכים הפיזיים או הנפשיים של ילדיהם, באופן זמני או קבוע. הם מפצים גם על פעילויות שההורים לא אוהבים או לא יכולים להעניק.

במחקרה של וייסבלאי (2007) היא כותבת:

"היחסים בין נכדים לסבים - ובאמצעותם היחסים בין הילדים למשפחתם המורחבת - הם יסוד חשוב של החברה. הסבים הם חלק חשוב בעולמו של הילד, ונוכחותם - כשהיא חיובית - תורמת לחינוכו ולעיצובו החברתי של הנכד, לאושרו וליכולת שלו להפיק הנאה וסיפוק מתהליך גדילתו. מחקרים תומכים

בטענה שהקשר עם הסבים תורם לבריאותו הנפשית של הנכד, להתפתחותו הרגשית ולתחושת הביטחון שלו, בייחוד במצבי משבר כגון גירושין".

מחקרים סוציולוגיים וגרונטולוגיים מצביעים גם הם על חשיבות הקשר שבין סבים לנכדיהם (וראו למשל: דורון ולינצ'ץ, 2008; Creasey, 1993).

חקיקה בנושא סבות

בדין הישראלי לא קיימת לסב ולסבתא זכות מפורשת לגבי נכדיהם. הסדרי ראייה בין סבים לנכדיהם הוא תחום מורכב שנדון בערכאות שיפוטיות ובוועדות הכנסת, אך טרם הוכרע באופן חד משמעי. על פי החוק הישראלי ההורים הם האפוטרופסים הבלעדיים על ילדיהם, כולל זכות לקבוע עם מי מבני המשפחה, כולל סבים, דודים ובני דודים, יהיו הילדים בקשר ועם מי לא (סעיף 14 לחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופוסות, התשכ"ב-1962). הורים כשירים הם האפוטרופסים הטבעיים של הילד, וזכותם להפעיל שיקול דעת לגבי טובת הילד באשר לקשר עם בני משפחתו. כל עוד ההורים בחיים וכשירים מבחינה משפטית, אין לסבים מעמד חוקי כולל זכות לפגוש את נכדיהם, אם ההורים מתנגדים.

■ **יחסים גרועים עם בנם או בתם בילדות.** נקמה בסבים על היותם הורים לא טובים לילדם (כעת ההורה) לדעתו הסובייקטיבית של הבן או הבת, אולי משום העדפת אחים עד כדי קיפוח בעבר או בהווה. לעתים נבנה כעס על כך שהסבים טובים לנכדים, אך היו הורים גרועים לילדיהם. הפער הדרמטי מכעיס את ההורים, עד כדי יצירת נתק.

■ **האשמת הסבים בהתנהגות לא ראויה** כגון תוקפנות, שימוש בסמים או באלכוהול, התנהגות לא מוסרית או לא מקובלת חברתית. הורים שמתביישים בהוריהם מנתקים את הקשרים איתם מכיוון שההורים מייצגים בערות, עוני, מוצא שמתביישים בו, או שלפעמים מצבם הנפשי של הסבים אינו טוב ולכן מונעים קשר איתם, למשל במקרה של סבים חולי אלצהיימר, דמנטיים, חולי סרטן או מוגבלים פיזית או נפשית, מתוך חשש שהילדים ייפגעו כתוצאה מחשיפה למצבם הנפשי או הגופני של הסבים, לדעותיהם או לאורח חייהם.

■ **האשמה בהטרדה מינית של הבן או הבת בילדותם, או חשד להטרדה מינית של הנכדים** (או ילדים של אחד מהאחים) בהווה. האשמה זו עשויה להיות מגובה בהאשמה בבית משפט. זוהי האשמה (אם כי לעתים לא מוכחת או לא נכונה), שיש לה היבט פלילי, מעבר להגדרתה כהתנהגות לא מקובלת.

■ **מתח כתוצאה מגירושים.** סירוב לאפשר מפגש עם הורי האב או האם כתוצאה מיחסם לבן הזוג בעבר או כתוצאה מהחשד שהם יזמו או תמכו בגירושים, וכן כתוצאה מאי הירתמותם לעזרת הבן או הגרוש לאחר הגירושים. גם מתח כתוצאה מנישואים מחדש של אחד מבני הזוג שנפרדו או שניהם, וכן מתח משפחתי כתוצאה מגירושי סבים ונישואיהם מחדש. עלייה בשיעורי הגירושים העלתה מאוד את שיעור גורם זה לניכור נכדים מסבים. המשמורן הראשי מסרב שהנכדים ילכו לסבים, אם כי הסבים עדיין יכולים להיפגש עם נכדיהם במסגרת הסדרי הראייה של ילדם (Absher, 2006; Dickinson, 2000). בגירושים שבהם אחד הצדדים מטיל וטו על המפגש סבים-נכדים, יש מקום שהנושא יכלל בהסדר הגירושים בין בני הזוג.

■ **מתח כתוצאה משכול.** במצב שבו סב מתנגד לבן זוגו של ההורה שהתאלמן, יש מאבק בין האלמן או האלמנה על דרך חינוך הילדים, או שהסבים מפלים לטובה את נכדיהם ולרעה את אלו שנולדו מבן זוג אחר, ונוצרת בעיה בין ילדי המשפחה. במקרה כזה אפשר להפעיל את הסעיף בחוק שנותן זכות לסבים שכולים לפגוש את נכדיהם.

■ **מניעים חברתיים ודתיים.** נפגעי כתות, חוזרים בתשובה או יוצאים בשאלה יוצרים פער גדול באורח החיים בין ההורים לילדים ולנכדים. ההורים חוששים שהילדים ייחשפו להתנהגות שעשויה להביא אותם למתוח ביקורת על השינוי שעשו הוריהם באורח חייהם. הורה חילוני לסבים

נכדיהם ("סב השעה", "משפחה חדשה") נאבקים כבר שנים ארוכות לשנות את החקיקה בנושא, אך בינתיים ללא הצלחה. נושא זכותם של סבים להתראות עם נכדיהם נדונה כמה פעמים בוועדות שונות בכנסת שבמסגרתן הוצגו שתי הצעות: האחת תבעה הכרה בזכותם של קטין לקשור קשר עם קרוביו, כולל הסבים, והאחרת, הצעה לאסור למנוע קשר בין הקטין לבין משפחתו בכלל, כולל הסבים. אולם ההצעות לא נתקבלו. רוב אנשי המקצוע בתחום בריאות הנפש שהופיעו בפני ועדות הכנסת בדיוניה בנושא הביעו חשש משינוי בחקיקה שעלול להגביר סכסוכים קיימים וליצור סכסוכים חדשים במשפחה.

בפרספקטיבה של משפט משווה, במישור הבינלאומי אפשר לזהות מגמה של הכרה במעמדם של סבים וסבתות בכל הנוגע לקשר עם נכדיהם (דורון ולינצ'ץ, 2008). בחלק ממדינות המערב חוקקו חוקים שבאים להסדיר זכויות ביקור של סבים וסבתות, ולעתים גם של צדדים נוספים שאינם ההורים, אצל הילדים. בארצות הברית, בנורבגיה, בצרפת, בקנדה ובאוסטרליה יש חוקים שמקנים לסבים זכויות כלפי נכדיהם.

על פי החוק הישראלי ההורים הם האפוטרופסים הבלעדיים על ילדיהם, כולל זכות לקבוע עם מי מבני המשפחה, כולל סבים, דודים ובני דודים, יהיו הילדים בקשר ועם מי לא

סיבות להתנגדות הורים לאפשר לסבים לפגוש את הנכדים

■ **מתיחות עם הורי בן הזוג.** התנגדות מראש לנישואים, או יחסים גרועים בהווה, היא הסיבה הראשית להתנגדות זו. על פי הערכת הגוף "משפחה חדשה" 45% מהסיבות לסירוב לאפשר קשר סבים-נכדים מקורו בסיבה זו (על פי הפניות לקו החם באתר "משפחה חדשה").

■ **סיבות כלכליות** (32% על פי הערכת אתר "משפחה חדשה"). הסבים לא עוזרים כלכלית להורים, למרות יכולתם הכלכלית לדעת בנם או בתם, או עוזרים יותר לילדיהם האחרים. נושאים של ירושה, חשש או ידיעה על קיפוח בצוואה או על אי העדפה מול יורשים אחרים בצוואה. מניעת קשר עם הנכדים הוא אמצעי ללחץ או לסחיטה על הסבים כדי שיסכימו להעביר רכוש כגון כספים או דירה.

שלושה כלים העומדים לרשות הסבים וההורים

1. השתתפות **בהדרכה או בטיפול** (כולל היעזרות בקרובי משפחה).

2. **מינוי "מתאם הורי"** שנבחר על ידי ההורים והסבים כדי לעזור להם. המתאם ההורי (איש מקצוע בתחום בריאות הנפש, או אדם בעל סמכות בעיני המשפחה כגון רב, שופט או איש חינוך, למשל) ילווה את ההורים והסבים ויעזור להם לגבש דרכים לממש את הקשר ביניהם. מתאם כזה ממלא לעתים קרובות תפקיד בנושאי אי הבנות בין הורים גרושים.

3. **פנייה ליחידת הסיוע שליד בית המשפט לענייני משפחה**, גוף טיפולי הכולל פסיכולוגים ועובדים סוציאליים המנסה להגיע להבנות ולהסכמות כדי לצמצם את הפגיעה בילדים (מזא"ה, תשע"א).

אם כל זה לא צלח יש מקום להגיש תובענה לבית המשפט. יש התומכים בחקיקה שתכפה הסדרי ראייה בין סבים לנכדים, ואחרים סבורים שמקרים של מחלוקת במשפחה אינם תחום שחקיקה צריכה להתערב בו.

תחום זה שייך לעולם הטיפול ולא לעולם המשפט, ולכן מוצע שלא לשנות את החקיקה בנדון.

בעייתיות בחקיקה שתכפה הסדרי ראייה סבים-נכדים למרות התנגדות ההורים

- **טובת הסבים אינו משתנה מכריע**, רק טובת הילדים. לפני התערבות בהחלטת הורים יש להוכיח כי ייגרם נזק לילדים אם החלטת ההורים תיוותר על כנה. מניעת קשר מתוך סיבה אישית של ההורה ולא מתוך סיבה ממשית כתוצאה מאישיות הסבים או מאפייניהם האחרים בהכרח מסיבה נזק לילד, אולם כיום בית המשפט דורש להוכיח זאת.
- **גורם פורמלי שנכנס ליחסי משפחה**. ילדים שנאלצים להיפגש עם מי שאינם רוצים או עם מי שהוריהם אינם רוצים. יעילותה של ההתערבות המשפטית ביחסים בין-אישיים מוטלת בספק. דוגמא מדברי השופט אלון (2012):

חרדים או ילד חרדי לסבים חילונים שעלולים לתת לו אוכל לא כשר, לחשוף אותו לטלוויזיה וכדומה. כעס של סבים על נישואי ילדם ללא יהודי, הורה עם השקפות ליברליות מול סבים שמרנים או להפך, פער דרמטי בהשקפות פוליטיות וכדומה. פער גדול יכול להיות על רקע כספי, סבים עשירים מאוד או עניים מאוד, או על רקע תרבותי (כצנלסון ורביב, 2009).

■ סבים שמבקרים את אופן חינוך ההורים את הנכדים

עלולים "להיענש" על ידי ניתוק הקשר איתם. סבים ביקורתיים, חסרי גבולות, שתלטנים. יש גם סבים שמספרים לנכדים על מגרעות ההורה כשהיה ילד.

■ **קיום סוד במשפחה** שההורים חוששים שיתגלה אם הסבים יהיו נוכחים. סוד יכול להיות קשור לבגידה, לילד לא חוקי במשפחה, ביוגרפיה בעייתית של המשפחה.

■ **סיבות לא מודעות: פחד זיקנה של ההורים** שלוקחים מרחק מהוריהם הסבים (או מזקנים בכלל), בגלל הקושי להתמודד עם שינוי הגיל.

מרבית הדוגמאות שתוארו לעיל להתנגדות לקשר סבים-נכדים (לא כולן), ניתנים לשינוי על ידי טיפול לסוגיו השונים. אמנם קשה לכפות טיפול פסיכולוגי, אך מדובר בהתמודדות עם מצבי קונפליקט, שהטיפול בהם הוא בעיקר יצירת דיאלוג תוך כדי קבלת סיוע, העלאת מודעות לגורמי עוינות שלעתים אינם מודעים (למשל פחד מהזדקנות), ולמתן תמיכה בתהליכי שינוי הן מצד ההורים והן מצד הסבים. הכוונת סבים ביקורתיים למתן את התערבותם בנושאי משפחה וחינוך, לדוגמא, וכן מתן הסבר להורים על הנזק שנגרם לילדים כתוצאה מנתק עם סבים. יש הישגים לטיפול, גם כפוי, במצבי קונפליקט בין הורים גרושים, ויש מקום להכליל עקרונות אלה על קונפליקט הורים-סבים. מדובר בטיפול ממוקד שתכליתו למצוא דרכי הידברות ולמתן עוצמות מתח, וכן לנתק ביטויי כעס בין הורים לילדים מהקשר בין סבים לנכדים.

ניסיון דומה קיים במצבי גירושם ולעתים קרובות משפר את הדיאלוג, מגביר את שיתוף הפעולה וממתן את הקונפליקט (Kelly, 2003). כאשר נוצר נתק בין סבים לנכדים על בסיס בעיה בין הורים להוריהם, חשוב לא לדחות את הטיפול, כיוון שהמתח בין הדורות מתעצם והניכור בין הנכדים לסבים גדל.

הזכות לשמירת קשרים משפחתיים המוכרים על פי דין.

- **העברת מסר בנושא כיבוד הורי** - ההורים והיחס אליהם כערך בסיסי בחברה.
- **עצירת שימוש במפגשים בין-דוריים ככלי לסחיטת סבים** על ידי הורים וככלי לנקמת הורים בהוריהם.
- **תיקון אי הלימה** בין חובה חוקית של סבים בעלי יכולת כלכלית לשלם מזונות לנכדיהם אם ילדם אינו עושה זאת, לבין היעדר זכויות מפגש (בשנת 2016 התפרסם בתקשורת שגבר נענש בעונש מאסר על כך שבנו אינו משחרר את אשתו מעיגונותה. כלומר הורי ההורים הם מי שעלולים לשלם מחיר על חטאי בניהם המבוגרים).

מה שקובע היום האם לכפות הסדרי ראייה בין סבים לנכדים הוא התרשמות השופט ממפגש שעורך עם הילדים או תסקירים של מרכז הסיוע שליד בית המשפט על סמך אבחונים, ראיונות ותצפיות.

המלצות לעיונו של בית משפט בבואו להחליט אם לכפות הסדרי ראייה בין סבים לנכדים למרות התנגדות ההורים

■ **סיבת הנתק:** האם הנתק נגרם מסיבה מהותית, או האם מדובר במניפולציה או ענישה של הסבים, והאם הילד ייפגע מקשר בניסיונות אלה, ומהם מאפייני הילדים שעליהם נסוב הוויכוח.

■ **גיל הנכדים:** ילדים בגיל הגן או בית הספר היסודי עלולים להיפגע מכפיית קשר בינם לבין מי שהוריהם מתנגדים לקשר עמו יותר מאשר היעדר קשר אפשרי. הם תלויים מאוד בהוריהם, וכפיית הלכה מנוגדת לדעת ההורים עלולה לערער אותם. ילדים גדולים, מתבגרים, למשל, יכולים להתנגד לכפיית קשר יותר מילדים צעירים, והם גם יכולים להסכים לקשר גם אם הוא מנוגד לרצון ההורים.

■ **טיב הקשר סבים-נכדים לפני ניתוקו.** אם הסבים היו דמויות משמעותיות בגידול הילדים והקשר בינם לבין הילדים היה קשר קרוב ותדיר, יש מקום לפעול לשמור על הקשר ביניהם, כדי לא לפגוע בילדים. אם לא היה קשר קרוב ביניהם, או אם הילד לא זוכר את הסבים, הנזק משמעותי פחות (Temlock, 2006). ניתוק קשר סבים-נכדים שהיו בקשר קרוב בעבר, גורם נזק ניכר לנכדים שמאבדים דמות התקשורת משמעותית. במקרים אלה יש לעשות כל מאמץ כדי לאפשר את המשך הקשר.

"לסבתא היקרה! כבר שנים אחדות אני לא רואה אותך ואת"

"לו הוריתי על קשר בין הסב לבין כל אחד מהנכדים, בניגוד לרצון האם, היה על כל קטין להתמודד עם הפער שבין החלטת ביהמ"ש לבין רצון אמו ועמדתה, התמודדות שהייתה חושפת אותם לקונפליקט המתמיד בין אמם לבין סבם וממילא לא הייתה עולה בקנה אחד עם טובתם..."

- **מחליש את כוח ההורים,** האפוטרופסים היחידים על פי החוק הישראלי. ילדים עלולים לחוות פער בין החלטת הוריהם, ובין החלטת המדינה. סמכות ההורים כגורם קובע נפגעת כאשר רשויות החוק מכתיבות את דרך התנהלותם. **עלולה להיווצר מעין נאמנות כפולה של הילדים** להורים ולסבים שאיתם הם במחלוקת. הילדים עלולים להציג מצג שקר של הצדקת אחד הצדדים. ילד יכול לחשוב כך:

"סבא, אני רוצה שתדע למה לא כתבתי לך כל-כך הרבה זמן. הרגשתי שזה לא פייר מצדי. אבא לא מרשה לי להיות אתך בקשר, נכון? אז אם אני כותב לך, זה כאילו אני מדבר אתך מאחורי הגב שלו, וזה נורא מעליב, אפילו שהוא לא יודע..." (הראל, 1995)

- **קושי ביצירת קשר במצבי נתק הורים-סבים** ובנוכחות מתווכים (עובדים סוציאליים ב"מרכזי קשר", למשל). גם הילדים וגם הוריהם עלולים לחוות מתח נפשי שיפגע במארג המשפחתי הגרעיני בגלל המפגש הכפוי.
- **הסתת ילדים נגד הוריהם** על ידי סבים ו"סגירת חשבונות" משפחתיים. ילדים עלולים להיחשף למידע מטלטל על אירועים משפחתיים.
- **היעדר תיאום קיצוני בין סבים להורים** שיכול יתבטא בקניית נכדים על ידי מתנות והבטחות שונות, המנוגדות לדרך שמטווים ההורים.
- **הגברת ההתדיינות המשפטית.** בני המשפחה עלולים להשתמש בילד ככלי במאבקים משפחתיים, כמו שקורה לא אחת בגירושין. הם עלולים להביא להסלמת סכסוכים משפחתיים קיימים ויצירת סכסוכים חדשים (הוועדה לזכויות הילד, 2004). שימוש בחוק יפתח פתח לתביעות משפטיות שיובילו לחקירת ילדים והבאתם לבתי משפט.

יתרונות החקיקה שתכפה הסדרי ראייה סבים-נכדים למרות התנגדות ההורים

- **מניעת נתק בין דורי** שגורם נזק לנכדים ולסבים בעיקר כתוצאה מגירושים. על פי סעיף 8 לאמנה בדבר זכויות הילד מנובמבר 1989, אמנה אשר גם ישראל חתומה עליה, במסגרת שמירת זכויותיו של קטין **כלולה גם**

לאפשר קשר עם הנכדים.

אם מניעת הקשר עם הנכדים נעשית משיקולים זרים ולא ענייניים לדעת השופט, למשל, פער תרבותי בין סב לנכדים או גורמי לחץ שקשורים לגירושים, יש להביא נתון זה בחשבון. יש לשקול האם הנזק בנקיטת אמצעים לחידוש הקשר בכפייה רב מהתועלת שבקיום הקשר.

מניעת קשר בגלל חולי של סבים, למשל, במטרה להגן על ילדים מראיית סבל, אינה נכונה. הכנת הילדים למפגשים ועיבוד החוויה על ידי ההורים, וכן מציאת זמן מתאים למפגש תוך כדי הכנת הסבים, עשוי למנוע חוויה קשה לנכדים.

■ משך הקונפליקט סבים-הורים.

קשה יותר להתמודד עם קונפליקטים ותיקים מאשר עם מריבות של הזמן האחרון. כשיש קונפליקטים ותיקים, הילדים גדלו על ברכי העוינות לסבים. לכן יש חשיבות בטיפול בקונפליקטים חדשים ללא דיחוי. כעסים ישנים מתקבעים ופחות מושפעים מהתערבות טיפולית ומהתערבות כפויה. לדוגמא: הורים

שהיו מנותקים מאחד מהוריהם בילדות, עשויים לסרב לקשר שלו עם נכדיהם לא רק כעונש, אלא גם מחשש לניתוק פתאומי של הקשר (Birditt, Miller, Fingerman & Lefkowitz, 2009).

■ האם שני ההורים מתנגדים לקשר או רק אחד מהם.

בדרך כלל כשההורים נשואים תהיה להם דעה אחת בעניין. התנגדותו של הורה אחד צפויה במצבי גירושים או סכסוך קשה בין בני הזוג, למשל כאשר הורה מאשים את הסבים בעידוד הגירושים, או בהשמצתו, או רוצה לנקום בסבים על תמיכתם בגירושים.

■ מאפייני ההורות. אם ההורים לא מקיימים חובות בסיסיות

כלפי ילדיהם, ויש סיכוי שהסבים ישלימו את החסר, יש מקום לכפות קשר בין סבים לנכדים. אך אם ההורים מטפלים באופן סביר בילדים ("הורים טובים דיים"), יש יותר מקום לקבל את שיקוליהם, ולא לכפות קשר באמצעים מנהליים וחוקיים.

■ האם נעשה כל מאמץ להידברות במסגרת טיפולית. כיוון

שכפיית קשר סבים-נכדים הוא פתרון שיש לו חסרונות רבים, הוא יעשה רק אם ההורים והסבים היו בקשר של הדרכה,

לא רואה אותי. כבר שנים אחדות אין בינינו קשר. אני יודעת, סבתא'לה, שאת כועסת מאוד על אבא, אבל האם את כועסת גם עלי? אני בוודאי לא כועסת עלייך ורוצה לראות אותך ולדבר אתך ולספר לך כל מיני דברים עלי ועל החיים שלי, שאולי יעניין אותך לשמוע. ואם תרצי להיפגש איתי זה יהיה ממש נחמד. להזכירך, נכדתך האוהבת". (סגל, 2004)

בהחלטות של בתי משפט בעבר הובא הדבר בחשבון. לדוגמא: בילדה שלאחר פטירת אמה התגוררה בבית סבה וסבתה, אך אביה רצה לקחתה עמו לחיות בחו"ל. בית המשפט אפשר את הדבר אך התנה אותו בביקורים כל קיץ של הילדה אצל הסבים (ע"א 212/85 פלוני נ' פלוני, פ"ד (4) 309).

■ רצון אקטיבי של הנכדים. אם

הנכדים זוכרים את הסבים ומבקשים באופן יזום לפגוש אותם, יש מקום למצוא כל דרך להפגיש ביניהם. אם הם אינם מכירים את הסבים, או אינם זוכרים אותם, יש לשקול בזירות האם המפגש עם הסבים בניסיונות של התנגדות ההורים וכפיית הקשר וקיומו

באופן מלאכותי (במרכז קשר), בנוכחות אנשים זרים (עובד סוציאלי), יתרום לנכדים. בחלק ממדינות העולם הילד עצמו רשאי להגיש עתירה לקביעת הסדרי ביקור או מגע עם סבים, אם הילד בוגר דיו לבטא את רצונותיו (כך למשל באוסטרליה, אלברטה בקנדה, פלורידה בארצות הברית).

■ קיום קשר סבים-נכדים במשפחה. האם יש לנכד קשר עם

סב או סבתא מצד ההורה האחר, כך שאינו מפסיד לחלוטין את חוויית היותו נכד? אם הסב או הסבים שבהם מדובר הם הסבים היחידים, ולילד אין סבים אחרים, יש להביא בחשבון גם נתון זה.

■ מאפייני הקונפליקט הורים-סבים: ראוי כי חומרת

הקונפליקט ותכניו יהיו בעלי משקל בהכרעת בית המשפט. קונפליקט שיש סיכוי לפתור בדרך של ייעוץ והידברות כדאי לעשות מאמץ לפתור אותו בדרכים בונות. קונפליקט קשה, שבו אחד הצדדים או שניהם לא ישתפו פעולה בהידברות, אין טעם לכפות תקשורת בין הילדים לבין מי שהוריהם לא נותנים בהם אמון. הדבר עלול להשפיע לרעה על מצבם הנפשי של ההורים. לדוגמא: פגיעה מינית בהורה בילדותו היא סיבה תקפה, גם אם לא הובאה לערכאות, להתנגדות

בזהירות רבה האם חסרונות כפיית קשר על ידי בית משפט לא עולים על יתרונותיו.

סיכום: קשר סבים-נכדים הוא קשר בעל פוטנציאל מיטיב עם הנכדים

במצבי נתק בין סבים לנכדים יש מקום לטפל מוקדם ככל האפשר בגישה טיפולית שתגשר על הפערים והמחלוקת בין הורים להוריהם. גישה טיפולית כוללת השתתפות בהדרכה או בטיפול, מינוי "מתאם הורי", וקבלת עזרה מיחידת הסיוע שליד בית המשפט לענייני משפחה. כל זאת כדי להימנע במידת האפשר מהתערבות משפטית.

לא ברור האם יתרונות חידוש הקשר תקפים גם במצבים של עוינות בין ההורים להוריהם וכפיית הסדרי ראייה על ידי המערכת המשפטית. במאמר נסקרו מאפיינים שונים שיש להביא בחשבון כדי להחליט באילו נסיבות לכפות או לאפשר קשר בנסיבות מורכבות אלו, לטובת הנכדים.

ייעוץ או טיפול. סירוב לנסות לפתור את הבעיה בדרך של הידברות, צפוי לפגוע בסיכויים של הסבים לכפות קשר, ושל ההורים למנוע קשר. לדוגמה, בית משפט לענייני משפחה חידש קשר בין קטינות לסב כי האב סירב לשתף פעולה עם גורמים טיפוליים (תמ"ש 5580/07 נ.ל. ואח' נ' א.מ. ואח').

אם יש החלטה לכפות את הקשר, יש מקום לקיום מעקב של איש בריאות הנפש לגבי השפעת הקשר על הילדים. יש לבדוק האם ההורים מאבדים את סמכותם במצב זה, האם הסבים מנצלים את המפגש להסית נגד ההורים, האם התפתח קשר בין הסבים לנכדים והאם טובת הילד נשמרת בהליך המורכב הזה (כצנלסון, 2016).

אם מדובר בילדים צעירים מאוד, שתלויים תלות מוחלטת בהוריהם, שלא הכירו את הסבים קודם לכן, או אם הקונפליקט בין הסבים להורים ארוך שנים, ובעיקר אם הוא נוגע בנושאים טעונים (גילוי עריות או אלימות קשה, לדוגמה), ואם שני ההורים שהם "הורים טובים דיים" מתנגדים לקשר, יש לשקול

מקורות

1. אייל, נ' (2003). תמונות פסיכולוגיות. אריה ניר. תל-אביב.
2. אלון, א' (2012). (תמ"ש 21877-02-12 (חי) הסב נ' האם, פורסם בנבו: 3.10.2012).
3. גלברט-אבני, ע' (2007). מאחורי דלתות סגורות. הקיבוץ המאוחד.
4. דרון, י' ולינצ'יץ, ג' (2008). זכות העמידה של סבים וסבתות לקשר עם נכדיהם. משפחה במשפט. כרך ב. עמ' 147-205.
5. הראל, נ' (1995). בסרט זה אחרת. עם עובד. תל-אביב.
6. וייסבלאי, א' (2007). זכות הילד לקשר עם סבו וסבתו. מרכז המחקר והמידע של הכנסת.
7. כצנלסון, ע' ורביב, ע' (2009). סבאות עכשיו - מורה דרך לסבתא ולסבא. כנרת זמורה ביתן. אור-יהודה.
8. כצנלסון, ע' (2016). האם יש מקום להסדרי ראייה סבים נכדים שמונעים מהם קשר על-פי חוק? הכנסת הדו-שנתית ה-21 האגודה הישראלית לגרונטולוגיה.
9. מזא"ה, י' (תשע"א). אכיפה של הסדרי ראייה. הפרקליט נא. עמ' 227-268.
10. משפחה חדשה info@newfamily.org.il
11. הוועדה לזכויות הילד (יולי 2004). פרוטוקול מס' 75. זכויות הילד לקשר עם סבים וסבתות. הכנסת החמש עשרה.
12. סגל, י' (2004). וכי הנחש ממית. כתר וידעות אחרונות.
13. Absher, A.G. (2006). Divorced grandparents' perceptions of the nature of their relationship with grandchildren. Dissertation Abstracts International Section A: Humanities and Social Sciences. 66(7-A), 682-701.
14. Creasey, G. L. (1993). The association between divorce and late adolescent grandchildren's relations with grandparents. Journal of Youth and Adolescence, 5, 513-529.
15. Dickinson, A. (1 January 2000). "The Right to Visit: After Parents Divorce, What Legal Claim do Grandparents Have to See their Grandkids?", Time, 155, p. 112.
16. Birditt, K.S., Miller, L.M., Fingerman, K.L. & Lefkowitz, E.S. (Jun 2009). Tensions in the Parent and Adult Child Relationship: Links to Solidarity and Ambivalence. Psychol Aging. 24(2): 287-295.
17. Kelly, J.B. (April 2003). Parents: With Enduring Child Disputes: Multiple Pathways to Enduring Disputes. Journal of Family Studies, 9(1), pp. 37-50.
18. Temlock, M. (2006). Your Child's Divorce: What to Expect - What You Can Do. Atascadero, CA: Impact Publishers.